

Christo sponsam obtulerat, enutri curaret in monasterio, ubi virtutes discere posset, ubi vitia ingressum non haberent, nulloque afflaretur pestifero veneno.

II. Ne autem Sanctimoniales periculum subeant mundanae conversationis, intra monasterii septa perpetuo se continere debent. Earum Clausuram omnium temporum canones inculcarunt, ut ex instituto probat Joannes Baptista Thiers in opere cui titulus: *Traité de la Clôture, des Religieuses*. Jam inde a saeculo quarto, quo Virginum coenobia prodierunt, Monialibus egressus e monasterio non nisi iusta de causa permissus est. S. Basilius de *Institutione Monachorum*, Monialibus interdixit egredi extra monasterium, praeterquam ubi statim temporibus necessitas postulasset. Caesarius Arelatensis, aliqui regularum monasticarum conditores statuerunt, Moniales ad mortem usque in monasterio permanere. Sed non eadem de hac re ubique viguit disciplina, nec generali Ecclesiae regula clausura Monialibus omnibus indicta est. Primus saeculo XIII. Bonifacius VIII. generali lege perpetuam Monialibus omnibus professis Clausuram indixit, ita ut monasterio nunquam exire possint, nisi forte tanto et tali morbo earum aliquam laborare constaret, quod non posset cum aliis absque gravi periculo commorari.

CAPUT LXIV.

De Benedictione et Consecratione Monialium

I. Virginum Dei, sive in (1) domo paterna, sive in communi domicilio habitarent, sive monasticam professionem amplecterentur, duplex fuit consecratio. Una per habitus immutationem virginitatisque propositum Deo sponte promissae; altera per pontificalem manus et veli impositionem solemnemque Episcoporum benedictionem. Utriusque consecrationis meminit Innocentius Papal. in epistola ad Vetricium Rothomagensem Episcopum.

(1) Martene, *De antiquis Ecclesiae ritibus* Lib. II. Cap. VI.

Ad primam annos aetatis sexdecim aut septemdecim requirit S. Basilius in *epistola ad Amphilochium* cap. 48. Neque tamen haec aetas semper expectabatur. Nam Beata Asella, teste Hieronymo in *epistola ad Marcellam*, post duodecimum aetatis annum virginitatis propositum amplexa est: tuncque unius cellulæ clausa angustiis, latitudine paradisi fruebatur. At vero secunda consecratio non nisi vigesimo quinto aetatis anno peragebatur. Audi Concilium Carthaginense III. c. 4.: *Placuit ut ante viginti quinque annos aetatis Diaconi non ordinentur, nec Virgines consecrentur*. Hoc decretum quod citat Egbertus Eboracensis Archiepiscopus in *Excerptis* cap. 91. renovavit Concilium Francosordiense anni 794. c. 46. et Turonense II. c. 28. Plerique nihilominus Canones vetant, ne consecratio predicta Virginum quadragesimum annum praecedat.

II. Quod ergo spectat originem consecrandi Virgines, sunt qui eam repetunt a temporibus Apostolorum. Munus itaque Episcoporum, nec vero Presbyterorum, et multo minus Abbatissarum esse, ut solemniter Virgines consecrarent, praeter Canones, multa nobis Sancti Patres, ac alii Scriptores Ecclesiastici suppeditant, quibus ea de re plenissime edoceri quis potest. Sanctus Ambrosius in libro primo quem de Virginibus scripsit, ingenue satetur, de variis partibus Virgines suo tempore Mediolanum confluere consuevisse, ut ab ipso solemniter velarentur: *De Placentino*, inquit, *sacrandae Virgines veniunt, de Bononiensi veniunt, de Mauritania veniunt, ut hic velentur*. Atque hac in re praesertim Virginum consecratio a viduarum benedictione differebat, quod ista a Presbyteris, illa a solis Episcopis perageretur. Prima consecratio quolibet suscipiebatur die; at vero secunda, excepto uno mortis periculo, non nisi solemnioribus festis. Tres dumtaxat designat Gelasius Papa *epistola 9. ad Episcopos Lucaniae* sic scribens: *Devotis quoque Deo Virginibus, nisi in Epiphaniarum die, aut in Albis Paschalibus, aut in Apostolorum natalitiis sacrum maxime velamen imponant Episcopi*. Progressu temporis, praescriptis temporibus adjectos fuisse dies Dominicos, et alicubi ceteras Christi Domini fe-

stivitales, Beatissimae Mariae Virginis, ac praecipuas Sanctorum Martyrum solemnitates, constat ex pluribus Pontificalibus.

III. Quod spectat ad ritus in ipsa Virginum consecratione observari solitos, praeparatis omnibus ad futuram consecrationem necessariis, in primis benedicebantur vestes, quibus erant induenda: hoc est quae Virginibus essent propriae. Nam sacrae Deo Virgines non minus veste quam proposito a reliquis feminis et pueris erant discretae. Insuper est vetus Ecclesiae institutum, ut Virgines cum ardentibus cereis Episcopo se presentarent. Litaniam in consecratione Virginum a Cantorum Schola dicendam, praescribit quidem vetus Ordo Romanus, sic inquiens: *Inchoat schola litaniam.* Idipsum mandant sequentibus saeculis manuscripti Libri Pontificales. Incepit solemniter Missa, post orationem, aut secundum quosdam post Epistolam, vel juxta alios post Evangelium de loco ubi benedictas vestes induerant, accensebantur per Archipresbyterum Virgines consecrandae, ad quas Episcopus exhortatorium sermonem habebat. Deinde antequam sacram perageret consecrationem, consensum parentum Episcopus postulabat, atque ab ipsa Virgine obedientiam sibi suisque successoribus exhibendam. Hunc ritum videre est in consecratione Sophiae Ottonis Secundi Imperatoris filiae, facta ab Osdago Episcopo Hildesheimensi, quam describit Tangmarus Presbyter in vita S. Bernardi Hildesheimensis Episcopi. In consecratione Virginum Episcopus cum manuum impositione unam aut plures orationes pronunciabat. Expleta oratione, Episcopus velum capiti Virginis imponebat. Tumque universus circumstantes populus acclamabat *Amen.*

IV. Alienum profecto a nostro instituto non erit mysticas quasdam interpretationes circa velum subnectere. Primo itaque per veli impositionem designatur mundi contemptus, ut ex ipsa impositionis veli oratione constat. Secundo denotat velum subiectionem, quam sacra Virgo erga Sponsum suum Jesum Christum habere debet. Tertio, designatur et ipso velamine, quod casto a-

more Jesu Christo tamquam Sponso velit adhaerere, et nihil aliud in consortium amoris admittere. Porro addi et iis potest interpretationibus, sacro velamine donari Virgines, ut per illud Spiritus Sanctus superveniat in eas contra aestum malarum temptationum, uti habetur in formula traditionis veli juxta Pontificalem ms. Codicem Ecclesiae Barense.

V. Quod vero ad Ecclesiae Catholicae consuetudinem spectat, qua Virgines Deo consecrandae tondentur, diversa fuerunt hac in re antiquitus diversarum Ecclesiarum instituta. In Ægypto, et in Syria id usu fuisse receptum S. Hieronymus perspicue testatur, *Epistola XLVIII. ad Sabinianum* scribens. Tabennesiotas quoque santissimas Virgines, quas S. Pachomius ab Angelo monitus instituit, crines amputare solitas fuisse auctor est Palladius *Historia Lausiaca* cap. XXXIX. Insuper Sozomenus lib. V. cap. 10. enarrans contumelias, quibus Virgines Christianae Heliopoli ab Gentilibus adfectae sunt, eas etiam tonsas fuisse scribit. Etsi autem non tam antiqua sit annuli traditio in consecratione Virginum usitata, recte nihilominus institutum ab Ecclesia fuit, ut Virginibus quae spirituale cum Jesu Christo conjugium inirent, ab Episcopo annulus inter alia ornamenta traderetur. Quemadmodum in Sacramento Matrimonii consueverunt olim per Sacerdotum manus coronae imponi conjugibus, ut late probat Martenius lib. I. *De Antiquis Ecclesiae ritibus*, cap. IX. articulo III. num. X., hodieque Graeci ipsi observant, ut testantur viri clarissimi, Leo Allatius, et Jacobus Goarius; ita etiam sacrae Virgini, cum solemniter Christo despondebatur, corona antiquitus fuit imposta. Meminit quippe ejus ritus vetus Ordo Romanus, et variis Libri Pontificales.

VI. Variae sunt in variis manuscriptis Pontificalibus benedictionum formulae, quae Virginibus consecratis dari solitae erant. Mandant passim Libri antiqui Pontificales, ut velato capite, dicto offertorio, ad manus Episcopi Virgines offerant non quidem cereos accensos, sed forte, ut moris erat, panem et vinum. Peracta hoc mo-

do Virginum consecratione , Episcopus Missam prosequebatur, in qua consecratae communicabant. Post communionem , ipsae Virgines ante altare simul canebant Antiphonam: *Mel et lac ex ejus ore suscepi, et sanguis ejus ornavit genas meas.* Est profecto desumpta haec antiphona, sicut et aliae complures, ex officio S. Agnetis, quae ad sui Baptismi ritum alludens, ea verba protulit. Etenim mos olim fuit, ut praeter sacram Corporis et Sanguinis Christi communionem, lac et mel recens baptizatis traderetur, uti perspicue ostendit Martenius. Recte ea verba, *lac et mel ex ore ejus suscepi* ab ipsis recitabantur, ut ostenderent ipsis, quae sacrae Eucharistiae participes factae sunt, et saeculi pompis per suam consecrationem, ac despunctionem cum aeterni patris Filio , renunciarunt, terram promissionis accepisse, lacle et melle fluentem , ut ex sacris Litteris sanctae Ecclesiae Patres passim docent.

CAPUT LXV.

De Fidelium præ Catechumenis honorificis titulis,
ac privilegiis.

I. Ac primo dicti sunt illuminati, φωτιζόμενοι. Unde Concilium Laodicenum Can. III. recens baptizatos vocat *recens illuminatos*. Hujusce adpellationis ratio ab antiquis Patribus profertur; scilicet quod fidelium mentes per baptismum illuminentur. Demum ipse baptismus eadem de causa *illuminatione* dici consuevit. Dicti quoque sunt *initiati*, nimirum ad sacri cultus officia, et ad Religionis mysteria cognoscenda admissi. Qua de re frequens apud veteres Patres illa loquendi formula occurrit; *Initiati intelligunt;* et S. Ambrosius de ejusmodi initiatis, sive recens baptizatis librum dedit inscriptum : *De his, qui initiantur mysteriis.* Adpellari quoque consueverunt *Perfecti*, quod jus haberent ad preces, ad oblationem , ad sacrificium , ac praecipue ad sacram participandam Eucharistiam. Tandem dicti sunt *Filiū Dei*, et *Cari Dei*. Tum Sanctos

haud semel in suis epistolis Apostolus omnes in genere Fideles adpellat. Jam vero ipsum *Fidelis* nomen adeo baptizatorum peculiare erait, ut nullo pacto Catechumenis conveniret. Et sane Gregorius Nazianzenus *Orat. in S. Lavacrum* scribit: *Catechumenos esse in vestibulo pietas, nec adhuc posse vocari Fideles, nisi intus ingrediantur per baptismum.* Cyrus Alexandrinus *Lib. XII. in Joannem cap. 50:* Catechumenos apud Christianos eosdem esse scribit, ac incircumcisii apud Hebraeos : unde concludit , quod sicuti apud Hebraeos incircumcisio de agno Paschali comedere vetitum erat; haud secus in Ecclesia Catechumeni a communicatione mystici agni , hoc est Eucharistiae arcentur. Insuper Fidelibus jus erat ad Eucharistiam participandam ; scilicet ipsis permisum erat ad mensam Domini accedere. Profecto nemo, qui initiatus, sive baptizatus non esset, ad altare propinquabat , atque adeo ab Sacrificio etiam adspectu arcebatur.

II. Altera Fidelium praerogativa erat, omnibus Ecclesiae precibus interesse. Profecto primis Ecclesiae saeculis antequam sacrae Eucharistiae celebratio inciperet , plures ab Episcopo effundebantur preces, super Poenitentes, super Energumenos , et super Catechumenos. Tum finitis hisce precibus, omnes hi discedere jubebantur, ac fidelibus tantummodo permisum erat in ecclesia remanere , ac precibus, quae in Eucharistiae celebrazione peragebantur , cum ipso Sacerdote sese conjugere. Tum Dominicae orationis usus fidelibus reservatus : qui sane fidelium , sive consummatorum et perfectorum Christianorum veluti praerogativa erat , et character. Unde auctoribus Chrysostomo , Augustino , Theodoreto , aliisque antiquis Patribus, Catechumenis jus non erat dicere *Pater noster*, usque dum per aquam regenerationis filii Dei facti essent. Id quod etiam in caussa fuisse videtur, cur Oratio Dominica a Chrysostomo, hom. X. in *Epi-st. ad Colossenses*, Εὐχὴ Fidelium, et ab Augustino in *En-chiridio cap. LXXI.* *Oratio Fidelium diceretur.* Ista Oratio Dominica , scribet Augustinus ipse in Commentario in Psalmum CXII., magis fidelibus datur; scilicet instar

privilegii , et juris primogeniturae. Unde in *Enchiridio ad Laurentium cap. LXXI.* subjungit: *Eorum fidelium est dicere Pater noster qui es in coelis, qui jam Patre tali regenerati sunt ex aqua et Spiritu Sancto.* Postremo profundiora Christianae Religionis mysteria Catechumenis abscondebantur, **fidelibus** patebant.

CAPUT LXVI.

De praecipuis quibusdam regulis, ad quas veteres Fideles suos mores conformabant.

I. Nemini sane dubium esse reor (1), quia inter praecipua Christianorum munia orandi exercitatio ad censenda sit. Id Christus in Evangelio, id suis in epistolis abundantissime Apostoli testantur. Et sane quanta frequentia illos in Ecclesia confluere cernere erat, quum publicae in sacris conventibus haberentur preces? Praeterea principaliores vitae actiones suas proprias habebant precandi formulas. Atque hinc sementem, messem, artificium, convivium, etc. precatio inchoabat, precatio cludebat. Tum signo crucis, ceu compendiaria quadam oratione, quam saepissime per diem utebantur, praesertim quum satanae insidiis concuterentur. Id testantur Tertullianus, *Cyrillus* Jerosolymitanus, aliique veteres. At vero ubi persecutiones furebant, illos orantes contemplari suave erat. Ea enim animi humilitate, et constantia, ea infatigabili perseverantia, eoque interno cultu, externaque corporis positione quibus ad martyrium ferendum sese idoneos redderent, diurnis, nocturnisque precibus ingemiscebant, ut vix mente adsequi possimus. Immo hoc adeo factu necessarium ducebant, ut orationis neglectui adscriberent, si quis Fidelium tormentorum vim reformidans, a christiana virtute descisceret, atque idolis immolare. Insuper Fideles, quum domi

(1) Fronto, *De moribus, et vita Christianorum in primis Ecclesiis saeculis.* Caput I. et seqq.

erant, illud praecipuum habebant, scilicet de iis Scripturae testimonii, quae in Ecclesia recitari audiverant, inter se conferre, ut firmius menti inhaererent. In hoc quoque quam maxime parentum elucet pietas, qui domi filiorum corona circumsepti, sacras Scripturas illis pro uniuscuiusque ingenii modulo explanare, et si qua in ipsarum lectione obscura loca illi offendissent, ea diluere proprii munera reputabant. Praestat autem humilitatis virtute is, qui cum nihil ad inanem gloriam revocet, tum de se abiecle, et demisse non verbis, sed re vera sentit. Atque inanem quidem splendorem, et gloriam Christiani veteres non solum vitabant, sed etiam majorem in modum detestabantur. Jam vero non minus superbiam fugiendam putabant, quam avaritiae vitium. Existit autem ex avaritia temeritas, et audacia; inde vero omnia sclera, ac maleficia giguntur. Id cum esset Christianis compertum, et cognitum, omni ope et diligentia curabant, ut ne implicarentur hoc tanto scelere. Itaque divitias non modo non quaerebant, sed etiam contemnendas arbitrabantur. Christianis ab Apostolo Petro edictis, epistola I. capite I., sobrietatem ac temperantiam colere, ut diabolo circumeunti, ac undique insidias struenti forti animo resistere possent, in cibo potue parsimonia cordi erat quam quod maxime.

II. Frequentia porro erant exempla Fidelium, qui vel lacticiniis tantummodo, fructibus, et leguminibus, vel demum pane et aqua una cum simplicibus herbis stomachum resicerent. Quod sane et ipsis christiani nominis hostibus admirationi erat. Id testantur Eusebius, Minucius, Origines, aliique veteres. Praeterea Christiani filios suos sincero complectebant amore; hinc nihil optabant magis, quam ut illos Martyres decedentes viderent. Impediebant quidem, ne ipsi sese sua sponte Judicio offerrent: id quod erga Originem sua mater praestitit. At ubi divina voluntate, causa Religionis, in carceres detrucebantur, vel tormentis adficiebantur; tunc ipsis praestabant parentes, non ut eos fletibus, ac singultibus imbellies redderent, sed ut constantiam iis ispirarent, et ad su-

premam adsequendam victoriam excitarent. Vicissim vero eadem pietatis officia parentibus suis filii exhibebant: eos enim non venerabantur modo, verum et in rebus omnibus juvabant. Origines annos natus septemdecim patri suo Leonidi, dum ad supplicium trahebatur, mira constantia adfuit. Ubi vero parentes ethnicos sortiebantur, iisdem etiam prorsus obtemperabant; nisi quid contra Christianam Religionem facere eos juberent: quinimmo assiduas pro iisdem orationes Deo fundebant, ut eorum mentibus divino lumine irradiatis, Christianae Religionis veritas aliquando affulgeret.

III. Lusuum et oblectationum perpaucia erant genera, quibus vacare ac frui Christianis liceret. Theatri, Amphitheatri, ac Circi spectacula fugiebant omnia. Horrebant praeterea Christiani aleas, tesseras, et quoscumque ludentium abacos, qui si non graviora vitia, certe otium, inter vitia minime levissimum, fovent ac nutriunt. Potori vero jure quam adverso animo erga idolorum tempa se gererent, per se quisque facile perspiciet. Ad eorum certe limina, ne visendi quidem gratia, accedebant. Magorum porro, Aruspicum aliorumque id genus apud ethnicos sacrorum hominum, non consortium modo, et consuetudinem caute vitabant, verum et aliquando e Christianis nonnulli divino perciti numine, illorum loquacitatem mire obtundebant, vel ipsis altum imponentes silentium, vel eorum beneficia, atque incantationes signo crucis destruentes. Profecto constat quid Paulus Philippis adversum puellam pythone spiritu actam, quidque Petrus Romae adversum Simonem Magum mirabiliter patrarint. Insuper licet Ethnicorum, Haereticorumque consortium vitabant; attamen ubi occasio sese daret, non praetermittebant, quanta vi possent, eosdem ad sanitatem vel adducere, vel restituere; quod praecipue Episcopi, Presbyteri, vel qui inter ipsos doctrinae aut pietatis laude florenter, praestabant. Insuper tum a Christo edocti, tum et ab Apostolo, qui haud semel in suis epistolis Fideles admonet, ut sublimioribus potestatibus subditi forent, Principes et Magistratus eo, quo par erat,

honore prosequabantur: atque adeo pro iisdem preces fundebant, quod et Apostolus quoque praeceperat, 1. Timoth. capite II. Hujusce Fidelium erga Principes obsequii, et devotionis illustriora monumenta praebent Patres antiquissimi, ac praeceteris Justius Martyr, Theophilus Antiochenus, et Tertullianus. In vestium cultu sicut a mundutie non abhorrebat, ita luxum ac fastum caute declinabant. Quam ob causam neque coloribus splendidis, neque pannis holosericis utebantur.

IV. Cum igitur Christiani pene omnes tam essent sobrii, et tanta diligentia carnem rationi subjecere studerent, mirabile nemini videri debet, si castam, pudicam, beneque moratam vitam ducerent. At vero quod statim atque sacris mysteriis initiafas quisquam esset, mores continuo mutaret, et castitatis laude floreret, id singulare, et mirabile non solum nostris est visum, sed etiam hostibus Christianae Religionis commemorandum. Insignem quoque Christianorum erga cultores verae Religionis amorem fuisse, ne ethnici quidem negabant. Erant in Ecclesia permulti, qui praeceteris domo egredi non poterant, atque a quovis opere cessare cogebantur. His alimenta praeberti Christiani curabant. Insignis fuit autem amor Christianorum erga eos, qui adversa valetudine laborarent. In eorum scilicet aedes se conferabant, opem ipsis intendebant, ad patientiam hortabantur. Viduarum autem, atque orphanorum cura maxime semper nostris hominibus cordi fuit. Itaque jam usque ab exordio Christiani nominis iis alimenta, quaeque ad vestitum pertinent, abunde praebebantur. Nam vel illis quotidie eleemosynae distribuebantur, vel ad Martyrum carceres congregati, aut a Martyribus ipsis, aut a concurrentibus Christianis pecunia juvari solebant. Erga peregrinos vero virtus Christianorum eluxit. Namque ut advenisse eos intelligebant, continuo visitabant, et eos vel in suas, vel in certas quasdam, destinatasque aedes deducentes, quas deinceps xenodochia appellauunt, ut quiescerent rogabant: lavabant subinde eorum pedes, consolabantur ipsis, ad coenam invitabant, rebus deni-

que omnibus juvare consuecebant. Jam vero non Christianos solum, sed etiam ethnicos, hostesque Religionis incredibili amore complectebantur. Atque haec, quae brevi ac per summa veluti capita perstrinximus, satis profecto sint, ut ex iisdem aliquod quasi specimen christianae illius institutionis prospiciatur, ad cuius normam primitae Ecclesiae saeculis Fideles (1) universae vitae conditionem informabant. Instituti enim nostri ratio non patitur, ut diutius in his describendis immoremur: longum quidem esset omnia, quae ad eamdem rem pertinent, hoc inferre, ac porro singillatim enucleare.

CAPUT LXVII.

De gestu in precationibus a veteribus Christianis adhibito.

I. Ac primo quatuor potissimum gestuum genera in veteri Ecclesia universim observata deprehendimus: nimirum stationem, inflexionem genuum, inclinationem capitis, et prostrationem. Statio per totam Ecclesiam die dominica, et quinquaginta inter Pascha, et Pentecosten diebus in usu erat, quando Fideles haud quidem genua flectentes, verum stantes orabant. Hunc morem ex apostolica derivant auctoritate Epiphanius, Tertullianus, Hieronymus, Basilius, et pseudo Isidorus. Quinimmo quum quidam adversus universalem, et apostolicam Ecclesiae praxin die dominica, et ipsis Pentecostes diebus genuflecterent, id omnino vetuit Synodus Nicaena can. XX. Quam sane consuetudinem quarto saeculo omnino per omnes Ecclesias fuisse servatam ex eo patet, quod ejusdem meminerint Basilius, Hieronymus, Augustinus, Cassianus, Epiphanius, Hilarius etc. Atque hinc originem habuisse videtur solemnis illa formula toties Chrysostomo, aliisque memorata, qua Diaconus populum in precebus excitare solebat: *Erecti stenus honeste. Reliquis temporibus inflexio genuum communis erat precantum*

(1) Vide Mamachi, *Costumi dei primitivi Cristiani*.

gestus. Heic tantummodo juvat subnectere, morem genua flectendi in reliquis diebus praeter diem dominicam non adeo exacte fuisse observatum, ut nunquam stantes orarent: Auctor Constitutionum Apostolicarum lib. VII. cap. 9., fideles repraesentat in prima precatione genua flectentes, et ad secundam consurgentes.

II. Gestus inter stationem, et genuum inflexionem medius erat capitis vel corporis inclinatio; quae potissimum in usu erat in recipienda Episcopi, vel Sacerdotis benedictione. Ultimus precantum gestus erat humili prostratio, sive pronum se in terram abjecere. Hic extraordinariae humiliationis gestus erat, quo utebantur tum nonnulli ex sic dictis Lapsis, quando ad statum poenitentiae admitti orabant, tum quoque et ipsi fideles, ubi graviori aliqua premerentur angustia: cuius rei non pauca exempla occurunt in veteri Ecclesiastica Historia. praesertim apud Socratem, et Theodoreum. Fuerunt et alii quidam ritus in publico divino cultu antiquitus observati. Ac primo viri ex mandato Apostoli inoperto capite orabant: uti ex altera parte mulieres nonnisi operto capite in Ecclesia esse jubebantur; ita Chrysostomus, et Tertullianus. Verum ab hac regula, saltem in Ecclesiis Africanis, virgines immunes fuisse videntur; quae res occasionem dedit Tertulliano scribendi librum de velandis virginibus, in quo tam virgines quam matrimonio copulatas divini ministerii tempore caput velare oportere docet. Secundo expansis manibus, et in caelum sublatis, ac nonnunquam in forma crucis ad repraesentandam Salvatoris nostri passionem, veteres fideles orasse, perspicua probant Tertulliani, Paulini, Asterii, Prudentii, Chrysostomi, aliorumque antiquorum Patrum testimonia: ac prae ceteris Chrysostomus hujus caeremoniae usum pluribus innuit; praesertim *Hom. in Psalm. CXI.*, ex verbis illis Psalmistae: *Elevatio manuum mearum sacrificium respertinum*. Modestia, gravitas, animique demissio etiam in externo corporis habitu resplendens in precantibus est requisita; id pluribus praescribunt Tertullianus, Cyprianus, et Chrysostomus.

III. Pauperibus nonnisi ante fines Ecclesiae consistere permisum erat, ut eleemosynas a populo acciperent: hinc omni prorsus dicendi vi inculcat Chrysostomus Fidelibus, ut in Ecclesiae ingressu studeant eleemosynis Deum suis orationibus propitium reddere. Tandem antiquitus consuetudo viguit, ut Christiani vultu in Orientem verso adorarent, ac preces funderent; cuius multiplex ratio reddi potest: 1.º quod Oriens symbolum Iesu Christi esset, qui Ortus, Lux, et Sol justitiae in sacris Litteris vocatur: ita Tertullianus, Clemens Alexandrinus, et Augustinus; unde moris erat, ut homines in Baptismate in Occidentem versi diabolo renuntiarent, Jesu Christo se addicentes: 2.º quod in Oriente fuerit paradiſus, unde culpa primi Adami ejecti sumus, et in quem per secundum Adamum Iesum Christum restaurari speramus; ita Gregorius Nyssenus: 3.º quod Jesus Christus in (1) Oriente apparuerit, et adscenderit in caelum, ibique iterum apparitus sit die novissimo. Illud postremo heic omnino animadvertisendum est veteres Patres sollicite curasse, ne fideles in precando gestus a gentilibus usitatos adhiberent. Hinc Tertullianus de *Orat. cap.* III. Christianos quosdam reprehendebat, qui more gentilium, nonnisi penulis positis, orationem facerent.

CAPUT LXVIII.

De Symbolis, quibus veteres Christiani decreta religionis exprimere solebant, ut sua memoria numquam excidenter, utque incitarentur ad collendam custodiendamque virtutem.

I. Doctrinam, quam aut lectione (2), aut auditu dicerant Christiani, litteris plerumque, interdum autem symbolis exprimebant (quae sane symbola picturis adumbrata, cum aliis in locis, tum in coemeteriis potissimum inveniuntur), ut earum imaginum ope mysteria Religio-

(1) V. Billium, ad Nanzianeni epist. can. 66.

(2) Mamachi, *Origines et Antiquitates Christianae*. Liber tertius, Caput I. §. III.

nis, resque a Jesu Christo Servatore gestas in memoriam revocarent. Symbola vero omnia, quae in lapidibus, lucernis, gemmis, picturis cernuntur, persecuti velle, opus et molestum ac plenum difficultatis et laboris esset. Igitur potiora breviter complectar. Ac primum omnium, ut majores nostri suae originis reminiscerentur, ac perpetuo mente revolverent ex terra corpora nostra, non casu quopiam, sed voluntate et opera Dei esse concreta, Adami et Evae, primorum scilicet generis humani parentum, procreationem, ut fieri pictura vel sculptura poterat, suis oculis interdum proponebant. Accedebat usus pingendi, vel sculptandi figuram Adami, Evae, arboris, et serpentis illius, qui eosdem fraude circumvenerat, et induxerat, ut fructu ejus arboris, contra atque imperatum a Deo fuerat, vescerentur. Ita quidem in Sarcophago marmoreo Junii Bassi exhibentur primi parentes apud Aringhum, et apud Bottarium. Illustris praeterea est lamina aerea, quam describit Bonarrotius (1), in cuius parte superiori exhibentur Adamus et Eva, qui serpentis dolis inducti pomum contra Dei praeceptum comederunt, et peccatum, mortemque suo scelere introduxerunt in orbem terrarum: in inferiori vero Jesus Christus praeserens figuram Boni Pastoris, ut indicaretur, hujus opera revocalum genus humanum ad poenitentiam, restitutamque ei fuisse salutem et perpetuam felicitatem.

II. Abeli praeterea a Caino fratre imperfecti imagines sibi Christiani veteres proponebant, ut invidiam, quae causa fuerat fratricidii, vitarent; et Abeli patientiam, innocentiam morum, et fortitudinem in perferenda morte imitarentur. Multi extant apud Collectores Christianorum monumentorum Sarcophagi, in quibus sculpta Noemi in arca consistentis imago conspicitur. Id etiam picturis, vel sculpturis exprimere Christiani veteres consueverant. Nam Arcam foederis sibi proponebant, quasi Iesum Christum, cuius ea symbolum fuerat, sibi quisque ante oculos constituerent. Quinetiam candelabrum, quod

(1) Osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro.